

Beöthy Zsolt

HÁBORÚ ÉS CULTURA

A bécsi invalidusok palotájában van egy nagy csatakép. Krafft Péter festette, David egyik jeles tanítványa, ugyanaz, kitől a mi ismert nagy Zrínyi-képünk való. Tárnya: a lipcsei csata. E kép egyik oldalán egy fiatal huszártiszt van ábrázolva, ki sasteleketével maga elé néz, nem biztos irányban, mintha a távolba vagy jövőbe tekintene. S ez a fiatal tiszt ott, a lipcsei népek-csatájában valóban a távolba is, a jövőbe is nézett. A távolba: Magyarországra, hazájára s a jövőbe: Magyarországnak, hazájának" a jövőjébe.

A fiatal tiszt Széchenyi István, kinek lelkében, *Naplói*-nak tanúsága szerint, már akkor erősen forrongott az az érzés, melyből utóbb nagy eszményei fakadtak. Feladatát, életének célját keresi s még maga sem tudja, hogy abban az érzésben, – nemzeti érzésében – ezt a feladatot, ezt a célt már meg is találta. Hogy megtalálhatta, a világosságnak egy sugarát nem bocsátotta-e lelkébe az, amit a népek nagy csatájában látott és amit ott gondolnia kellett? Szemtől-szembe látta az erőket, melyektől a népek sorsa függ és éreznie kellett csekélységét, elmaradottságát, az erőknél ebben a tombolásában szinte elítéltetését a maga kis népének. Mintha hazánk sors-könyvének is egy véres lapja lett volna az a csata, mely a jövőt mutatta. E sugár, mely itt szökött lelkébe, talán első kalauza volt honmentő útjára, Arra az útra, melyen haladva új magyar politikát, új magyar társadalmat, új magyar gazdaságot, szóval új magyar culturát teremtett. íme egy háború és egy cultura kapcsolata egy teremtővé fejlődő lélek mélyén.

S ha most ennek az új culturának kapcsolatát keressük a most folyó háborúval, nem találhatjuk-e meg? Nem találjuk-e meg a múlt század politikai culturamunkájának eredményét abban az államszervezetben és magyar katonai erőben, melyet a magunk érdekében és világkérdések eldöntésére a mérlegbe vethetünk? A gazdasági culturáét abban az anyagi erőben, melylyel terheit viselni képesek vagyunk? És nem küzd-e ott a háborúban ennek a mi culturánknak virága, nem küzd-e ott a magyar lelkesedésben, a magyar önértékben, a magyar hősiségben, a mi világjáró János vitézeinkben, világbíró Toldijainkban, közkatonáinkban, akik «nagyobbak, mint a hadvezérek», – Arany és Petőfi lelke?

A háború nemcsak az anyagi erőket, hanem az érzéseket, a gondolatokat, világfelfogásokat is szembe állítja egymással. Az erők harcának borzalmas képeiben, a gondolatok vívódásában sokszor úgy látszik, mintha háború és cultura egymást kizáró ellentétek lennének. Bizonyos, hogy a cultura fenntart, életet alkot, a háború pedig rombol, pusztít, öl. Úgy látszik, mintha a háború természete szerint megakasztaná, visszavetné, megsemmisítené a culturát, romokba döntené alkotásait, eltemetné alkotóit, vérbe fojtaná reményeit. Mintha a sok ifjú élettel együtt magát a haladó jövőt terítene le. Mintha a pusztulás mezején a jövő haladás magjai ki nem csírázhatnának. Mintha elvenne mindent és nem adna helyébe semmit. Bizonyára érezzük mindnyájan a háború rémségeit, bizonyára szorongva érezzük a jövő kétségeit, bizonyára mindnyájan féltjük culturánkat De a háború és cultura kizáró ellenmondásának ebbe a látszatos és szélsőséges felfogásába mércsem nyugodhatunk és nem nyugszunk bele. E felfogás egyoldalúságára törekszem néhány szerény utalással rámutatni.

Mi voltakép a cultura? Semmiesetre sem az életnek az a tétlen, ernyesztő, bomlasztó felfogása és vitele, mely csak élvezetet, nemest és nemtelent, kínál és követel. Nem az a léha phrasis, amelylyé az úgynevezett aestheták zagyva nyelvében eltorzult. Ellenkezőleg, inkább az az élet, mely tudni akar, dolgozni akar, szeretni akar embert és hazát. Nemcsak élvezetre váró idegei vannak, hanem munkás izmai is. Röviden szólva: emberi szellemünknek, emberi felsőségünknek, tehát embervoltunknak megnyilatkozása, érvényesülése az élet felfogásában, módjában, eszközeiben, küzdelmeiben, alkotásaiban és örömeiben. A haladni törekvő, de

tudatosan törekvő élet, a tudás hatalmát s a művészet szépségét érző és éreztető élet. Emberi élet, mely a természet titkainak kiderítésével, erőinek a maga szolgálatába hajtásával biztosítja és terjeszti uralmát s gondolattal, érzéssel, képzelettel fölėje emelkedik.

Életet mondtam. Mert a fölfedező és föltaláló elme sikerei, a gondolkodó lélek és művészi erő alkotásai a szó igazi értelmében culturává csak akkor lesznek, ha a közösség birtokába mennek át. A cultura megteremtéséhez, fenntartásához, fejlesztéséhez összefoglalt s összefoglaltságában elfogadó erő szükséges. Hogy a természettudományok kutató munkájából vasút és távíró, közegészségügy és gyermekvédelem legyen, a gondolatnak át kell törnie a laboratóriumok falán s nagy közösségek életének, ereje jenek részévé lennie. Petőfi versét is culturánk igazi elemévé csak az a sok-sok szív és elme, az a sok-sok érzés, értés, akarat avatja, melyet meghódít és irányoz. Ezek a nagy közösségek érlelik a gondolatokat culturává, a maguk culturájává s határaikon túl más közösségek culturájává. Széchenyi még egyik ifjúkori útja alkalmával Angliában írta naplójába: «Az egész polgárosodás és haladás titka a közszellemben rejlik.»

A nemzeti cultura kérdéséhez jutottam, annak a viszonynak kérdéséhez, melyben ez a nemzeti művelődés az emberi művelődéshez áll. A legegyszerűbb és legigazibb feleletet megint azokról az ajkáról halljuk, melyekről az új Magyarország «legyen» szava elhangzott. Széchenyi vezető gondolata nagy célja kitűzésében és reá való elszánásában az, hogy egy nemzetet, a maga sajátosságaiban rejlő erővel, az emberiség számára kell megmentenünk, mert ezekre a külön erőkre az emberiség közcéljának van szüksége. A nemzeti munka, a nemzeti culturamunka emberi jelentőségének ép oly egyszerű, mint mély formulázása ez. Ha a culturát csak egyik oldaláról, csak az értelmiről, mint a tudásban való haladást tekintjük is: a nemzetek sajátos lelkének, eszejárásának, nyelvének értékére világosan rámutat. Mi ez az észjárás, mely a magának legalkalmasabb nyelvet megszötte; mi ez a nyelv, mely a maga alkotó lelkét legtisztábban kifejezni képes? A gondolkodásnak egy-egy külön útja az igazságok keresésében. Ki tudja, nem épen ez az út, talán valamelyik kis nép eszejárásának útja vezet-e legbiztosabban célhoz; ki tudja, hogy ez az út a maga külön mentén milyen, az egész emberiségnek drága kincsek nyomába vezet; ki tudja, másutt lelt igazságok megalapozásához nem szolgáltat-e új, erősebb köveket Az angol szellemnek gyakorlati iránya, sőt külön jellemző hatalmi törekvése volt az, mi Bacon módszerével az egész tudományos vizsgálatba új életet öntött. Descartes sugallója ép úgy, mint utána az egész úgynevezett fölvilágosító culturáé a francia szellemben gyökerezett raison-eszmény. Hát hálánk a nagy német tudomány iránt nem legelső sorban a német lelkiismeretet és szorgalmat illeti-e? Mindegyik a maga módján szolgálja a maga és az emberiség culturáját, melynek mindegyikre szüksége van. A nemzetek külön cultur-munkájában megnyilatkozó külön szellemi ereje alkotja meg a közös emberi műveltség összhangját és teljességét.

Aki ezen az állásponton, a nemzeti cultura egyetemes értékének álláspontján áll, más szemmel fogja nézni a háborút. Az olyan háborút legalább, a milyenben mi ma aratunk dicső babért és dicső sebeket; az olyat, melyben nemzeti létünket, nemzeti erőnket, nemzeti valónk szabad kifejtését védelmezzük. Védelmezzük valónkban és valónkkal azt az erőt és azt a munkát, melylyel a világ culturájához hozzájárulhatunk és hozzájárulni tartozunk. Százados háborúinknak, bár műveltségben kénytelenül elmaradva véreztünk közöttük, a nyugoti haladás védelmében volt meg culturális jelentőségük. Ma, istennek hála, már módosul a helyzet s mostani háborúnk más viszonyban van az európai culturával. Észak és dél véráztatta csataterlein ma már ennek az európai culturának azt a részét is védelmezzük, amely ami lelkünkben fakadt, ami lelkünkben él és ami lelkünk által fejlődhetik. Megbízható közlések szerint száz és száz orosz katona közül egy sem tudott megfelelni arra a kérdésre, hogy miért harcol, míg a mieink közül egy sem maradt adós a felelettel. Nem katonai parancsra, hanem magyar szívökre hivatkoztak. Ez a kis adat nem világítja-e meg a szembenálló erők cultural értékét és a háború eredményének cultural jelentőségét? Minél inkább meg vagyunk győződve

arról, hogy a nemzeti érzésben és gondolatban a culturának kiapadhatlan forrásai buzognak: annál könnyebb lesz a kapcsolatot megtalálni ami féltett culturánk és a háború között. A nemzeti culturának egyik eleme a nemzeti hagyomány. Ennek a hagyománynak összefoglaló, egységesítő, összefűző ereje, legalább a mi külön valónk, külön fejlődésünk szerint, szinte culturális haladásunk föltételének tetszik. Ha magában még nem cultura is, de bizonyára ez a termékeny talaj, melyben a cultura vetése megfogyanik. Nemzeti hagyományaink éltették leigáztatásunk és elmaradottságunk hosszú, keserves, reménytelen korszakaiban azt az érzést, melynek erejével újjászülettünk. Múlt századi egész átalakulásunkban, politikában, társadalomban, irodalomban, művészetben, sőt a gazdaságban is, igazi, megindítója és táplálója ez az érzés volt. Nem annyira culturális lelkesedésből született meg ez az új culturánk, mint inkább hagyományaink táplálta nemzeti érzésből. A külföldet, melyre Széchenyi mutatott, mikor ébresztő kürtszava hangzott, ép oly kevésbé értette a nemzetet, mint a nagy alkotó terveit; de megértette azt és megértett annyit, hogy létéről van szó, hogy cultural haladásunk nemzeti fenmaradásunknak feltétele, s legősibb hagyományának nemzeti érzésének, faj szeretetének életösztönével teremtett magának új culturát, új létet, új jövőt. Ezt a hagyományt ezzel az érzéssel védelmezi az a millió ifjú magyar szív, mely lelkesedésben égve keres győzelmet vagy halált. Ebben az érzésben pedig a mi védett culturánknak leghatalmasabb tápláló ereje lüktet s terjeszti messze túl a harcmezőkön, szerteszét a hazában sugalló erejét.

Mert a culturának nemcsak értelmi, hanem érzelmi, erkölcsi elemei is vannak. Csak a kettőnek összhangos egybeolvadása, egyiknek a másiktól való át-hatottsága adja meg az életnek azt a tartalmát, melyet culturának nevezünk. A culturák hanyatlásának és bukásának történetei azt a tanulságot tárják szemeink elé, hogy a süllyedést és pusztulást rendszerint ennek a két tényezőnek meghasonlása és szétválása okozta. Ezt a bomlást mutatja a pusztuló római kultúra, s annak az egységnek keresését az emelkedő keresztyén művelődés. A culturának épen ez az oldala hívja fel különösen figyelmünket, mikor a háborúval való viszonyáról van szó. Mert ennek az érzelmi, erkölcsi culturának igen sok eleme az, mely a háborúban és egyenesen a háború által fejlődik, szilárdul, terjed s az egész nemzeti lélekre szinte átalakítóan hat. Mert mikor az életet zord veszedelmek közé dobja, esetleg áldozatul követeli: ennek az életnek egyszersmind komoly felfogására tanít; mikor a cultura erőit és alkotásait nem kímélheti: gyászunkban egyszersmind közelebb hozza szívünkhöz s a romokon meginduló új munkáját becsesebbnek érezteti; mikor ellenségeinkkel szembe állít, a mieinkkel szorosabban fűz össze s elvesztett kedveseink helyett a testvérek millióit adja nekünk.

Ha csak futó pillantást vetünk a magunk lelkébe és magunk körül; lehetetlen nem éreznünk és nem látnunk ezt a háború követelte és végezte nagy benső átalakulást s ennek az átalakulásnak culturális értékét. A közösség, az összetartozás érzésének, a fáradalmakkal, csapásokkal és veszedelmekkel szemben a kitartásnak, bátorságnak és türelemnek, az összeforrasztó nagy célok lelkesedésének, az áldozat alkut nem ismerő készségének, az igazságban való rajongó hitnek milyen dús hajtásokba szökkenése, milyen gazdag kivirágzása ez körülöttünk, a harctereken és itthon egyaránt. Sőt annak is, amire úgy köz-, mint magánéletünkben talán legégetőbb szükségünk lenne: a kötelesség- és felelősségérzetnek. Milyen friss, milyen éltető, milyen tiszta levegő árad felénk észak havas síkjairól s a délnek félelmes sziklatetőiről! Az önzés, a hiúság, az élvezethajhászat rongyai helyett az élet legbecsesebb értékének egyszerre a legnagyobb áldozatot érezzük és tartjuk. Mint a föld katasztrópháiban, az emberi életnek ebben az iszonyú forrongásában is új termőföld készül: jövő, nemesebb kulturánknak dúsabb és tisztább termést ígérő talaja.

Feladatunknak erre a mozzanatára, melyet nálam hivatottabb elmék ismételve és alaposan kifejtettek, csak egyszerűen rámutatni kívántam. De a háború és cultura most érintett kapcsolatának van egy láncszeme, melyre legyen szabad még röviden, de külön utalnom. Az

egyenlőség érzete ez, melyet semmi nem gyökerezthet mélyebben az emberi lélekbe, mint a törekvéseknek és céloknak, a szenvedéseknek és dicsőségnek, az életnek és halálnak az a közössége, mely a katonát a harctéren várja. Hogy ez az egyenlőség és érzése milyen benső összeköttetésben van a cultura haladásával, nem szükséges bővebben fejtegetnem. Szorító békóinak minden tágulása: az emberi culturának egy-egy lépését jelenti előre. A halálban való egyenlőség, melyet a középkori ember borongó szeméi a Haláltáncok képeiről olvastak, még csak egy kis vigasztalás volt az élet visszasságai között, a megadásnak egy leckéje, szemben a jogos és jogtalan hatalmak súlyával. Az Isten előtt való egyenlőségnek gondolata, a protestantismus különös súlyával, már az emberi önérzet fejlődésének, a kéz és elme munkájának lett új ösztönévé. A jogegyenlőség, a liberalismus vívmánya, a lekötött erők millióit szabadította föl, még pedig fölszabadította a szellemeknek olyan erő kifejtésére a cultura mezején, melyhez hasonlót akár terjedelemre, akár sikerre az emberiség története nem mutat föl. A haza védelmének nagyra és kicsinyre, gazdagra és szegényre egyenlően kiterjedő kötelessége a mi korunkban, megint egy lépés előre. Ezen, a legszentebb kötelességekben és a legsúlyosabb áldozatban való egyenlőség a háborúban valósul meg benyomásának mélysége és teljessége szerint, érzése innen árad szét egész erejében s innen veszi igazán szárnyára a culturát. Mikor az életfelfogás elemévé, az intézmények lelkévé lesz: ebben jut legnemesebb és legfelső kifejezésre. Általa kerül felszínre, jut hatásra minden igazi érték, általa érvényesül szabadon minden igazi erő. A cultura a mindnyájunkra érvényes természeti törvények kiderítésével egyenlősít bennünket s az egyenlőség érzését állandóan táplálja bennünk; ezt a drága ajándékát az egyenlőség dúsan fizeti vissza a culturának.

Íme, a háború nemcsak áldozatokat követel a culturától, hanem érlel is számára új erőket. Nemcsak politikai és gazdasági érdekeinket védelmezi, a szavaknak szűkebb értelmében, hanem védi ezekben culturánk föltételét, a múlt hagyományait és a jövő reményeit. Fejleszti, erősíti ennek a culturának erkölcsi elemeit, melyektől épsége, tápláló ereje függ. Lélektana egy új, nemesebb, önzetlenebb, erősebb kulturai fejlődésre veti fényét. Ne féltsük culturánkat mi se a háborútól; bizony sokkal több okunk volt féltetni a békétől, melyet elriasztott. Ennek a békének fel-feltünedező intő jelei, a bomlás tünetei, külső és belső meghasonlásban vergődött lelke, párt-, osztály- és felekezeti harcainak vaksága, együtt kishitúsége és elbizakodása, közönye múlt és jövő iránt, léha bálványai és idegen istenei: ezek voltak culturánknak igazi sötét, fenyegető vész felhői. Úgy érzem, csataterünk viharágyúi szétűzték őket. A háború im egyetlen érzést, egyetlen hitet, egyetlen akaratot nyilatkoztatott meg, közszellemünknek még nemrég bomlani látszott erejét. A közszellemnek ez a megnyilatkozott s a háború viharai közt megedzett ereje a cultura munkájában is helyt fog állani s kiépíti a Széchenyitől megjósolt jövendőt. Magyarország lesz!